

संरक्षणातही आत्मनिर्भर...

संरक्षणविषयक उत्पादकांच्या क्षेत्रामध्ये पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी, आत्मनिर्भर भारत संकल्पनेचा आणखी एक पैलू प्रकाशात आणला आहे. संरक्षणविषयक सर्व गरजांबाबत आपण आत्मनिर्भर असणे, स्वावलंबी व आधुनिक भारतासाठी अत्यंत आवश्यक असल्याचे ते म्हणाले. नरेंद्र मोदी स्वावलंबी भारताच्या संकल्पनेवर िंचतन करित होते. याच काळात त्यांनी आत्मनिर्भर भारताची संकल्पना लोकांसमोर मांडली.त्याच मालिकेत आता त्यांनी संरक्षण क्षेत्रातील स्वावलंबनाचे महत्त्व अधोरेखित केले आहे.

चीनी आर्थिक गुलामीतून बाहेर पडण्यासाठी

मागच्या वर्षी चीनने जवळजवळ ९० अब्ज डॉलर्स एवढ्या किमतीचे सामान भारताला विकलं. त्यामुळे त्यांचा प्रचंड नफा झाला. यामुळे चीनची अर्थव्यवस्था प्रचंड वाढली. त्यामुळे चीनचे डिफेन्स बजेट प्रचंड वाढलं. डिफेन्स बजेट प्रचंड वाढल्यामुळे चीनची लष्करी ताकद वाढली. त्यांच्या शस्त्रांच आधुनिकीकरण झालं. आणि आज जी आक्रमकता चीन, भारत-चीन सीमेवर ती दाखवत आहे, त्याला पैसे कोणी पुरवले? तर त्या भारतीयांनी जे अजून सुद्धा चीनचं सामान विकत घेतात. म्हणजे आपल्या देशावर आक्रमण करण्याकरता आपणचं पैसे द्यायचे म्हटले तर याच्याहून जास्त धोकादायक गोष्ट काय?

चीनच्या मेड इन चायना वस्तूंनी भारतात जम बसवला आहे. त्यांनी आतापर्यंत देशी बाजारपेठेतील २०-२५% टक्के वाटा पटकावला आहे. किंमती कमी असल्याने भारतीय विक्रते व ग्राहकांचीही चिनी वस्तूंना पसंती लाभत आहे.

आता भारतात चिनी वस्तूंच्या बहिष्काराची मोहीम सुरू झाली. 'आत्मनिर्भर' बनण्याची मोहिम म्हणजे चीनी आर्थिक गुलामीतून बाहेर पडण्यासाठी टाकलेले राष्ट्रीय पाऊल म्हणावे लागेल.

पंतप्रधानांनी 'मेक इन इंडिया' व 'स्टार्टअप इंडिया' या संकल्पना मांडल्या आणि त्याला 'आत्मनिर्भरते'ची जोड दिली. ज्या वस्तूंची आयात अटळ आहे, त्यासाठी एकापेक्षा जास्त पुरवठादार देश तयार ठेवले पाहिजेत. याबाबतीत आपण फारच परावलंबी आहोत. ऊर्जा, औषधे, शस्त्रे आदींमध्ये परावलंबित्व घातक ठरू शकते. ते लवकर कमी करणे गरजेचे आहे. सेनादलांचे आधुनिकीकरण आणि शस्त्रास्त्रांचे स्वदेशीकरण वेगाने केले पाहिजे.

50 वर्षांपासून या क्षेत्राकडे दुर्लक्ष

संरक्षणाच्या बाबतीत स्वावलंबी होण्यासाठी स्वातंत्र्यानंतर भारतात ठिकठिकाणी आयुध निर्माणी उभारण्यात आल्या. आज अशा 41 आयुध निर्माणी भारतात आहेत. परंतु, गेल्या 50 वर्षांपासून या क्षेत्राकडे दुर्लक्ष करण्यात आले. ज्या ताकदीने, ज्या निर्धाराने या आयुध निर्माणींचे आधुनिकीकरण व्हायला हवे होते, ते झाले नाही. नव्या तंत्रज्ञानाचा जितका वापर करायला हवा होता, तो करण्यात आला नाही. पंतप्रधान मोदींनी आपल्या या भाषणात ही व्यथा प्रकर्षाने मांडली आहे. हे असे न घडण्यामागे आर्थिक हितसंबंध होते, हे लक्षात घेतले पाहिजे. निवडणुकीच्या निमित्ताने भारतातील औद्योगिक क्षेत्राकडून निधी गोळा करणे जिकिरीचे होऊ लागले म्हणून तत्कालीन राज्यकर्त्यांनी एक नवा स्रोत शोधून काढला व तो म्हणजे परदेशातून संरक्षणविषयक उत्पादने खरेदी करताना त्यात दलाली घेणे.

महत्वाचे म्हणजे, हा संरक्षणाशी संबंधित विषय असल्यामुळे गुप्ततेच्या आवरणाखाली हा व्यवहार निर्दोषपणे करता येत होता. शिवाय दलालीही प्रचंड मोठी असायची. परंतु यामुळे भारतातील संरक्षणविषयक उत्पादन क्षेत्र मात्र दुर्लक्षिले गेले. आता ही स्थिती मोठ्या प्रमाणात पहिल्यांदा बदलविली आहे. आधीच्या सरकारच्या या धोरणामुळे केवळ आयुध निर्माणींचेच क्षेत्र पंगू झाले नाही, तर संरक्षणविषयक संशोधनातही (डीआरडीओ) कुणाची रुची राहिली नाही. संस्था, कारखाने आहेत

म्हणून त्यांना केवळ जगविणे सुरु राहिले. ना त्यांच्याकडून कुणी अपेक्षा ठेवत होते, ना तशी त्यांच्यात क्षमताही होती. कुठल्या स्तरावर त्यांचे तंत्रज्ञान आहे, याचा चिकाटीने विचार करण्याची कुणाला गरज वाटली नाही.

आज जागतिक बाजारपेठेत सर्वात बलशाली व प्रभावी लॉबी शस्त्रास्त्र विक्रेत्यांची आहे. जगात दबदबा असलेले जितके काही देश आहेत, ते संरक्षणविषयक उत्पादनात अग्रेसर असल्याचे दिसून येईल. कुठल्याही देशावर दबाव आणायचा असेल, तर हे देश शस्त्रास्त्रांच्या पुरवठ्याच्या आधारे तो आणत असतात. या देशांच्या राजकारणातही या लॉबीचा प्रचंड प्रभाव असतो. आपल्या सोयीची धोरणे ते राबवून घेतात. त्यामुळे जगातील सर्व लहान-मोठे देश, शस्त्रास्त्रांच्या बाबतीत आपल्यावर अवलंबून राहतील, अशीच धोरणे, व्यूहरचना हे शक्तिशाली देश आखत असतात. त्यामुळे संरक्षण क्षेत्रात स्वावलंबी होणे सोपे नाही.

आता वेगाने शस्त्रास्त्रांचे स्वदेशीकरण

गेल्या ५ वर्षात शस्त्रांच्या आयातीचे प्रमाण ७०% व रुन ६०% वर आले आहे.पुढच्या ५ वर्षात पुर्ण आत्मनिर्भर होणे हा आपला उद्देश आहे.आता संरक्षण मंत्रालयाने (एमओडी) संरक्षण विषयक १०१ सामग्रींची यादी तयार केली असून दिलेल्या मुदतीनंतर त्यासाठी आयातीवर बंदी घालण्याची अम्मलबजावणी सुरु केली आहे. भारतीय संरक्षण उद्योगाला स्वतःच्या डिझाईनचा उपयोग करून बंदी असलेल्या सामग्रीच्या यादीमध्ये वस्तू तयार करण्यासाठी आणि क्षमतांचा विकास करण्याची किंवा संरक्षण संशोधन आणि विकास संघटनेद्वारे (डीआरडीओ) डिझाईन केलेले आणि विकसित केलेल्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करण्याची संधी निर्माण होईल, यातून येत्या काही वर्षात सशस्त्र सैन्याच्या गरजा भागविता येतील.‘मेक इन इंडिया’ अभियानास यशस्वी करण्यासाठी लष्कराच्या ७० टक्क्यांपेक्षा जास्त ऑर्डर्स या भारतीय कंपन्यांना देण्यात येत आहेत. त्यामुळे संरक्षण क्षेत्रामध्ये आत्मनिर्भर होणे शक्य आहे.

स्वदेशी के-४ क्षेपणास्त्राची चाचणी यशस्वी झाली आहे. प्रथमच देशात तयार करण्यात आलेले ४० हजार स्वदेशी बनावटीचे बुलेटप्रुफ जॅकेट्स भारतीय सैन्याला पुरविले गेले आहेत.

भारताने हायपरसॉनिक टेक्नोलॉजी डेमोनस्ट्रेटर स्वदेशात तयार करण्यात ७ सप्टेंबरला यश मिळवले आहे. हे डीआरडीओचे सर्वात मोठे यश आहे. याबरोबरच हायपरसॉनिक स्पीड मिळवणारा भारत जगातील चौथा देश बनला. यामुळे आपल्याला अती अत्याधुनिक हायपरसॉनिक क्षेपणास्त्रे बनवण्यात आपल्याला पुढच्या २-३ वर्षात यश मिळेल.

हायपरसॉनिक टेक्नोलॉजी डेमोनस्ट्रेटर स्वदेशात

नवनवीन तंत्रज्ञानात भारत प्रगती करत आहे. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे भारताने हायपरसॉनिक टेक्नोलॉजी डेमोनस्ट्रेटर स्वदेशात तयार करण्यात यश मिळवले आहे. हे भारतीय संरक्षण आणि विकास संस्था डीआरडीओचे सर्वात मोठे यश मानले जात आहे. ओडिशातील बालासोर येथील एपीजे अब्दुल कलाम रेंजवर सोमवारी याची यशस्वी चाचणी घेण्यात आली. ही चाचणी स्कॅम जेट इंजिनच्या मदतीने लाँच करून घेण्यात आली. याबरोबरच हायपरसॉनिक स्पीड मिळवणारा भारत जगातील चौथा देश बनला. आतापर्यंत हे तंत्रज्ञान केवळ अमेरिका, रशिया आणि चीनकडे होते.

संरक्षण मंत्री राजनाथ सिंह यांनी ट्विट करून डीआरडीचे कौतुक केले आहे. ते म्हणाले की, “पंतप्रधानांचे आत्मनिर्भर भारत व्हिजन पूर्ण करणे आणि हे यश मिळवल्याबद्दल डीआरडीओच्या टीमचे अभिनंदन करतो. भारताला त्यांच्यावर अभिमान आहे.” मिळालेल्या माहितीनुसार, भारत येत्या ५ वर्षांमध्ये हायपरसॉनिक मिसाइल तयार करू शकेल. एका सेकंदात दोन किमी अंतर पार करणारे

हायपरसॉनिक मिसाइल आवाजापेक्षा ६ पटी अधिक वेगवान असतात. भारतात तयार होणाऱ्या क्षेपणास्त्रांमध्ये स्कॅमजेट प्रपल्शन सिस्टिम असणार आ

लक्ष्य साध्य करण्यासाठी भारतीय सैन्यदले कटीबद्ध

आत्मनिर्भर भारत' ही अतिशय महत्वाची संकल्पना असून ते लक्ष्य साध्य करण्यासाठी भारतीय सैन्यदले सदैव कटीबद्ध आहेत. लष्कराचे उदाहरण सांगायचे तर लष्कराच्या विविध मागण्यापैकी सुमारे ७० ते ७५ टक्क्यांपेक्षा जास्त मागण्या या लष्कर भारतीय कंपन्यांकडे नोंदवितो. मेक इन इंडियावर आम्ही सुरुवातीपासूनच भर देत आहोत. त्यामुळे या क्षेत्रात आत्मनिर्भर होणे सहजशक्य आहे. त्याचप्रमाणे यापुढे तंत्रज्ञान हस्तांतरण करणे आणि संबंधित उत्पादनाची निर्मिती भारतातच करणे यावर भर दिला जाणार आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून ए.के. २०३ या रायफल्सचे तंत्रज्ञान रशियाकडून प्राप्त झाले असून आता या रायफल्सची निर्मिती भारतात केली आहे. रशियाप्रमाणेच इस्रायलसह अन्य देशही भारतासबोत तंत्रज्ञान हस्तांतरण करण्यास उत्सुक आहेत. त्यामुळे संरक्षणक्षेत्रात भारतीय उत्पादकांना मोठ्या संधी उपलब्ध होतील..

सैन्यदले अर्थव्यवस्थेच्या विकासात महत्वाचे योगदान देत असल्याचे.. देशातील वातावरण सुरक्षित असेल तर देशात उद्योगधंदे आणि गुंतवणूक मोठ्या प्रमाणावर यशस्वी होते आणि त्यामध्ये सैन्यदले महत्वाची भूमिका बजाविता. उदाहरणादाखल सांगावयाचे तर भारतीय सैन्यदलांनी सर्जिकलस्ट्राईक आणि एअरस्ट्राईक करण्यापूर्वीच्या घटनांमुळे शेअर बाजार घसरला होता, मात्र सर्जिकलस्ट्राईक आणि एअरस्ट्राईक झाल्यानंतर शेअरबाजार वधारल्याचे चित्र दिसले होते. त्यामुळे आर्थिक विकास आणि सैन्यदले यांचा परस्परसंबंध आहे. त्याचप्रमाणे सैन्यदलांच्या कॅटॉन्मेंट देशात विविध ठिकाणी आहेत, तेथील भांडारांसाठीची खरेदी ही स्थानिक

बाजारातून होते, अन्य व्यवहारही स्थानिक पातळीवर होतात, त्यातून मोठी उलाढाल होते. बॉर्डर रोड ऑर्गनायझेशनच्या (बीआरओ) प्रकल्पांमध्ये ८० टक्के कामगार हे स्थानिक असतात, त्यामुळे स्थानिक पातळीवर अन्य पुरक रोजगारही निर्माण निर्माण होतात, त्यामुळे अर्थव्यवस्थेच्या बळकटीकरणामध्ये सैन्यदलांचे योगदान विसरून चालणार नसल्याचे.

भारतीय सैन्यदले बदलत्या परिस्थितीप्रमाणे नव्या युद्धतंत्रांचा अवलंब करीत असल्याचे सांगत जनरल नरवण म्हणाले की, बदलांचा वेग हा दररोज वाढतो आहे. त्यामुळे बदलांना वेळीच आत्मसात करणे गरजेचे असून तसे न केल्यास अपयशाचा सामना करावा लागू शकतो. त्यामुळे भारतीय सैन्यदलांची पुनर्रचना करण्यावर सध्या भर दिला जात आहे. तिन्ही सैन्य दलांमध्ये समन्वय वाढविण्यासाठी थिएटर कमांड या संकल्पनेवर सध्या काम करण्यात येत असून. येत्या काही दिवसांमध्ये इंटीग्रेटेड एअर डिफेन्स कमांड आकार घेणार असल्याचे त्यांनी सांगितले. त्याचप्रमाणे इंटीग्रेटेड बॅटल ग्रुप या संकल्पनेचाही सध्या अभ्यास सुरू आहे. आपल्या तळावरून १२ ते ४८ तासांच्या कालावधीत आवश्यक त्या ठिकाणी पोहोचणे हे त्यांचे वैशिष्ट्य असणार आहे. त्याचप्रमाणे बदलते तंत्रज्ञान, कृत्रिम बुद्धिमत्ता यांचाही वापर सैन्यदलांमध्ये वाढत असला तरी त्याचा परिणाम मनुष्यबळावर फारसा होणार नसल्याचेही त्यांनी सांगितले.

कोरोना संकटाचा सामना करण्यास सैन्यदले सज्ज

कोरोना संकटाचा सामना करण्यासाठी लष्करासह नौदल आणि वायुदलही सज्ज आहे. ते म्हणाले की, जागतिक आणि देशांतर्गत परिस्थितीवर सैन्याचे पहिल्या दिवसापासून लक्ष आहे. आवश्यक त्या सर्व उपाययोजना करण्यास लष्कर आणि सैन्यदले सज्ज आहेत. सैन्यदलांना संक्रमणापासून सुरक्षित ठेवण्यास आमचे

प्राधान्य आहे, कारण ते सुरक्षित राहिले तरच देशाचे संरक्षण ते पूर्ण क्षमतेने करू शकतील. विशेष म्हणजे सैन्याचे ऑपरेशनल युनिट्स हे अद्याप संक्रमणापासून दूर आहेत. त्याचप्रमाणे सैन्य मुख्यालयासह विविध भागातील सैन्य छावण्यामध्येही आवश्यक ती काळजी घेतली जात आहे. कोव्हिड विशेष इस्पितळांची निर्मिती करणे, आयसोलेशन, क्वारंटाईन कक्षांची निर्मिती आणि स्थानिक प्रशासनास सर्व प्रकारची मदत करणे यासाठी सैन्यदले नेहमी सज्ज आहेत.. अर्थात, सैन्यदलांच्या जबाबदारीचे स्वरूप पाहता प्रत्येकवेळी सामाजिक अंतराचे पालन करणे शक्य होत नाही. त्याचप्रमाणे सध्या देशात अनेक निर्बंध असले तरीही सैन्याचे दैनंदिन व्यवहार, प्रशिक्षण हे कॅन्टॉन्मेंट भागातच होत असल्याने त्यावर परिणाम झाला नसल्याचे जनरल नरवणे यांनी नमूद केले. अर्थात परिस्थिती पाहता सैन्याचा बजेटवर त्याचा परिणाम होणे अपरिहार्य आहे. त्याविषयी आताच भाष्य करणे कठीण असले तरी साधारणपणे २० टक्क्यांच्या आसपास कपात होऊ शकते. अन्य मार्गांनी म्हणजे सैन्य तुकड्यांच्या हालचालीमध्ये काही काळ कपात करून किंवा त्यांचा कालावधी वाढवून खर्चात कपात साध्य केली जाईल. दरवर्षी सुमारे २०० ते ३०० अशा हालचाली होत असतात.

अंतराळ क्षेत्रात खासगी उद्योगांना परवानगी

पंतप्रधान नरेंद्र मोदींच्या 'आत्मनिर्भर भारत' योजनेतील एक महत्वाचा निर्णय म्हणजे अंतराळ क्षेत्रात खासगी उद्योगांना दिलेली परवानगी. त्यासाठी 'इंडियन नॅशनल स्पेस प्रमोशन अँड ऑथोरायझेशन सेंटर' म्हणजेच 'इन-स्पेस' या संस्थेचीदेखील निर्मिती करण्यात आली आहे. 'भारतीय अंतराळ संशोधन संस्था' म्हणजेच 'इस्रो' जे काम करते, त्याच पद्धतीचे काम आता खासगी क्षेत्रातील उद्योगांना करण्याची संधी मिळणार आहे. जगातील अनेक देशांमध्ये अंतराळ संशोधन क्षेत्र खासगी उद्योगांसाठी खुले करण्यात आले आहे. आता 'इस्रो'ने केवळ संशोधन आणि विकास याकडे विशेष लक्ष देणे गरजेचे आहे, त्यामुळे खासगी

उद्योगांना अंतराळ क्षेत्र खुले करण्याचा निर्णय हा महत्त्वाचा आहे. सध्या संपूर्ण जगातील अंतराळ संशोधनविषयक अर्थव्यवस्था ही ३६० अब्ज डॉलर्सची आहे, तर भारतीय अंतराळविषयक अर्थव्यवस्था ही सात अब्ज डॉलर्सची आहे.

भक्कम ऊर्जाक्षेत्र

‘आत्मनिर्भर भारत’ योजनेतील एक महत्त्वाची घोषणा म्हणजे ऊर्जा क्षेत्रात करण्यात आलेल्या सुधारणा. त्यासाठी ‘आत्मनिर्भर भारत’ पॅकेजमध्ये वीज क्षेत्रासाठी जवळपास ९० हजार कोटी रूपयांचे पॅकेज जाहीर करण्यात आले आहे. याचा लाभ ‘डिस्कॉम’ आणि ‘जेनकोला’ होऊन त्यांना थकबाकी चुकती करता येणार आहे. त्याचप्रमाणे सौरऊर्जा आणि पवनऊर्जा क्षेत्राला होणार आहे.

तसेच आगामी काळात सोलर पॅनल्स आणि संबंधित साहित्याची आयात कमी केली जाईल आणि भारतातच या साहित्याच्या उत्पादनावर भर देण्यात येईल. भारत दरवर्षी १.१८ अब्ज डॉलर्सची सोलर पॅनल्स चीनमधून आयात करतो. त्यामुळे सौरऊर्जा क्षेत्रातही आता आत्मनिर्भरतेकडे भारताने पावले टाकली आहेत.

कोळसा क्षेत्रात खासगी उद्योगांना प्रवेश

यापूर्वी कोळसा क्षेत्र हे सरकारी नियंत्रणाखाली होते. त्यामुळे कोळशाचा देशात मोठ्या प्रमाणात साठा असूनही भारत कोळसा आयात करित होता. मात्र, नव्या निर्णयामुळे कोळसा क्षेत्र आता खासगी उद्योगांना खुले करण्यात आले आहे. याचे दोन फायदे होणार आहेत- पहिला म्हणजे भारताचे अन्य देशांवरील अवलंबित्व जवळपास थांबेल आणि दुसरा म्हणजे दर्जेदार कोळशाचा अविरत पुरवठा करणे शक्य होणार आहे. कोळशाच्या अविरत पुरवठ्याचा फायदा देशातील औष्णिक ऊर्जा केंद्रांना होईल. भारतात सुमारे ७० टक्के वीजनिर्मिती ही कोळशापासून होते.

सरकारने अणुऊर्जा क्षेत्रातही व्यवसाय ठप्प झाल्याने त्यांना मोठा फटका बसला होता. पण आता बचतगटांची उत्पादने ही ॲमेझॉन आणि ‘जीईएम’ या ऑनलाईन प्लॅटफॉर्मवर उपलब्ध करण्यात आली असून त्यामुळे बचतगटांना व्यवसाय आणि ग्राहकांना त्यांच्या वस्तू सुलभरित्या घरपोच मिळणार आहेत. योगगुरु बाबा रामदेव

यांची पतंजलि आयुर्वेदने स्वतःचा ई-कॉमर्स प्लॅटफॉर्म आणला आहे. देशात तयार केलेली उत्पादने आणि स्वदेशी मालाची ऑनलाईन विक्री करणे, हा प्रमुख उद्देश असणार आहे. 'ऑर्डर मी', असे या प्लॅटफॉर्मचे नाव आहे. १ जूनपासून केंद्रीय सशस्त्र पोलिस दलातील सर्व कॅन्टीन (सीएपीएफ) केवळ स्वदेशी उत्पादने विकत आहे. या कॅन्टीनची एकूण खरेदी सुमारे २८०० कोटी रुपये आहे. सैन्याची कॅन्टीन सुध्दा आता केवळ स्वदेशी उत्पादने विकत आहेत.

चीनवरील अवलंबित्व संपविण्यासाठी बरीच वर्षे जातील. त्यामुळे खेळण्यांपासून, मोबाईल फोनपर्यंत आणि ई-कॉमर्स सुविधांपासून शस्त्रास्त्रांपर्यंतच्या उत्पादनांत भारताचे अधिकाधिक स्वयंपूर्ण होणे, हाच पर्याय आहे.

अणुऊर्जा क्षेत्रात सुधारणा

सरकारने अणुऊर्जा क्षेत्रातही सुधारणा करण्याचा घेतलेला निर्णय अतिशय महत्त्वाचा ठरणार आहे. संशोधनासाठी सरकारी-खासगी भागीदारी तत्वावर (पब्लिक प्रायव्हेट पार्टनरशीप- पीपीपी) 'रिसर्च रिअॅक्टर' स्थापन करण्यास आता परवानगी देण्यात आली आहे. यामुळे प्रामुख्याने कर्करोगावरील औषधनिर्मितीस लाभ होणार आहे. जगभरात आज कर्करोगावरील औषध निर्मितीमध्ये भारत आघाडीवर आहे. त्याचप्रमाणे वैद्यकीय उपकरणांची निर्मिती, संशोधन मेडिकल आयसोटोप निर्मिती क्षेत्रास प्रोत्साहन मिळेल. रेडिएशन (किरणोत्सर्ग) तंत्रज्ञानाचा वापर करून शेतमालाची साठवणूक करण्यास मोठ्या प्रमाणावर शक्य होणार आहे. त्याचप्रमाणे यामध्ये स्टार्टअपला प्रोत्साहन देऊन नव्या तंत्रज्ञानाचा वापर करणे शक्य होणार आहे.

गरज इंगनला आर्थिक फटका देण्याची

भारताशी प्रत्यक्ष युद्धाच्या मर्यादा लक्षात घेता चीन युद्धाचा मार्ग अवलंबण्याची शक्यता कमी आहे. चीनी आक्रमण बहुआयामी आहे. याला तोंड देण्यासाठी एक दीर्घकालीन नियोजन करून या आक्रमणाला तोंड द्यावे लागणार आहे. सामान्य नागरिक चीनी मालावर बहिष्कार घालून चीनच्या भारताविरोधातील आर्थिक आणि व्यापारयुद्ध थांबवण्यास नक्कीच मदत करतील, अशी अपेक्षा बाळगूया. चीनी

उत्पादनांवर बहिष्कार टाकून चीनची आर्थिक कोंडी करणे भारताला शक्य आहे.
याकामी सर्वसामान्य भारतीयांची भूमिका महत्त्वाची आहे.

पुढची वाटचाल

परंतु, आता भारताला केवळ स्वावलंबीच नाही, तर शस्त्रास्त्रांचा निर्यातदार देश म्हणूनही समोर यायचे आहे. शस्त्रास्त्रांचा निर्यातदार बनायचे असेल, तर आयुध निर्माणींनी आधुनिक बनलेच पाहिजे. त्यासाठी काही मूलभूत रचना बदलवायच्या असतील, तर कामगार संघटनांनी त्याला आंधळा विरोध करणे सोडून दिले पाहिजे. भारत उन्नत झाला म्हणजे त्यातील सर्व नागरिकदेखील उन्नत होणार आहेत. त्यामुळे भविष्याची गरज म्हणून काही अत्यावश्यक बदल होत असतील, तर त्याला विरोध करणाऱ्या डाव्या संघटनांच्या नादी न लागता, काम केले पाहिजे.

शस्त्रास्त्रांच्या बळावरच जागतिक शक्ती दबावतंत्राचा उपयोग करीत आपापले स्वार्थ साधत असतात. जागतिक पातळीवर भारताने सर्वच बाबतीत आपला दबदबा निर्माण करणे, फार आवश्यक आहे. दुर्दैवाने गेल्या 50 वर्षांत तसे कुठले प्रयत्नही आमच्याकडून झाले नाहीत. इतर क्षेत्रात स्वावलंबनाचा मार्ग स्वीकारणे सुरु झाले आहे. परंतु, संरक्षण हे एक महत्त्वाचे क्षेत्र सुटले होते. त्यातही आता भारताने दमदार पाऊल टाकले आहे. आत्मनिर्भर भारत बनणे हे सर्व भारतीयांचेही स्वप्न व्हायला हवे. तसे झाले तरच भारत जागतिक पातळीवर आपल्या स्वसामर्थ्याने तळपू शकतो. हे कर्तव्य भारतीय पूर्णपणे बजावतील, याची आशा आहे